УДК 37: 280.5:87.717.71

Тетяна Федорченко

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ В УМОВАХ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті представлено технології формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: проаналізовано найбільш ефективні і результативні форми, методи, прийоми, а саме: комбіноване використання елементів тренінгових (інтерперсональних умінь, розв'язання проблем, сприймання соціальних ситуацій, послаблення стресу) та терапевтичних технік (арт-казко-ігро-терапія), класичних дидактичних методів: бесіди, дидактичні ігри, технології відповідального ставлення до здоров'я.

Ключові слова: *просоціальна поведінка, формування просоціальної поведінки учнів, просоціальна особистість, експериментальна робота, форми і методи роботи, технології.*

В статье представлены технологии формирования просоциального поведения учеников в условиях превентивного воспитательного пространства общеобразовательной школы: проанализированы наиболее эффективные и результативные формы, методы, приемы: комбинированное использование элементов тренинговых (интерперсональных умений, решение проблем, восприятие социальных ситуаций, ослабление стресса) и терапевтических техник (арт-сказко-игро-терапия), классических дидактических методов: беседы, дидактические игры, технологии ответственного отношения к здоровью.

Ключевые слова: *просоциальное поведение, формирование просоциального поведения школьников, просоциальная личность, экспериментальная работа, формы и методы, технологии.*

In the article the problem of technology formation of prosocial behavior in the preventive educate environment of secondary school. The of most effective and effective forms, methods, are analysed, manners: the combined use of elements of training (interpersonal abilities, decision of problems, perception of social situations, weakening of stress) and therapeutic techniques (art-fair-play -therapy), classic didactic methods: conversations, didactic games, forming of responsible attitude to the health. The marked technologies teach schoolboys to effective skills of intercourse, critical thought, acceptance of responsible decisions, working off an adequate conduct, unforeseen risk, decision of

conflicts, to counteraction of external pressure of environment, prophylaxis of the use of matters, to ability correctly to behave in different vital situations, responsibly to behave to the health, patriotic and spiritual education in a spirit good works, justice, patriotism and love to the Motherland.

Key words: *prosocial behavior, the formation of prosocial behavior of high school students, the quality of the prosocial personality, experimental work with parents, forms and methods of work, technology.*

Формування просоціальної поведінки в умовах превентивного виховного середовища це цілісний процес, спрямований на забезпечення необхідних і достатніх організаційно-педагогічних умов для свідомої інтеріоризації учнями соціально-значущих норм і цінностей, розвитку відповідних рис, що ними має володіти просоціальна особистість, формування прагнення і вміння конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності; стимулювання участі дітей у соціально значущій діяльності та спонуканні до внутрішнього діалогу для прийняття самостійного, вільного, особистісно значимого для учнів вибору щодо моделей поведінки.

Система складних та деструктивних чинників розвитку дитини в умовах сучасного суспільства спрямовує до пошуку адекватних форм та засобів підтримки соціально конструктивних відносин у навчальному середовищі. Так, просоціальна поведінка у психологічній енциклопедії визначається як поведінка індивіда, що орієнтована на благо соціальних груп та виступає протилежною характеристикою до асоціальної поведінки. Проблему просоціальної поведінки розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, такі як К. Абульханова-Славська, В. Абраменкова, С. Адлер, Дж. Бендор, Б. Братусь, Ф. Василюк, Дж. Вотсон, У. Гамільтон, В. Джеймс, А. Ефроімсон, В. Занден, К. Кесслер, Р. Крамер, П. Кропоткін, В. Куницина, Ч. Кулі, О. Леонтьєв, А. Маслоу, Л. Мерфі, Л. Пеннер, Д. Рейнгольд, С. Рубінштейн, В. Русалов, Г. Сельє, С. Стоун, В. Стауб, Р. Тріверс, Д. Трудіан, С. Фріске, М. Фінкелштайн, В. Франкл, Д. Хей, Р. Чалдіні, Б. Шленкер, С. Шоу, В. Ядов, І. Ялом. Праці цих учених вказували на важливість вивчення проявів просоціальної поведінки, чинників її формування. Аналіз отриманого теоретичного аналізу засвідчив актуальність вивчення проблеми у загальноосвітньому навчальному закладі.

Просоціальна поведінка формується під впливом внутрішніх детермінант та ускладнюється в процесі онтогенетичного й особистісного становлення індивіда, як складова системи соціальної компетентності.

Формулювання мети статті. Особливості впровадження технологій формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу.

Основні завдання формування просоціальної поведінки школярів

полягають у формуванні у школярів високих моральних якостей, а саме: формування системи морально-правових знань, умінь, навичок, поглядів, переконань, що становлять суспільну свідомість; виховання активної життєвої позиції, забезпечення подолання шкідливих звичок у тому числі запобігання вживання школярами психоактивних речовин; актуалізації загально моральних цінностей, дружніх родинних стосунків; прищеплення навичок особистої гігієни; формування позитивної мотивації, свідомого ставлення до свого здоров'я. Просоціальна поведінка спрямована на формування в людині усвідомленого, відповідального, турботливого ставлення до кожної людини, до людства загалом, суспільства, природи, Землі, Всесвіту. Це ставить зазначену педагогічну проблему в ряд найактуальніших, оскільки є потреба у розкритті теоретико-методичних засад, розробленні технологій формування просоціальної поведінки дітей та учнівської молоді в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу [4].

Формування просоціальної поведінки як противага вживанню психоактивних речовин серед школярів містить широкий арсенал методів, серед яких провідне місце займають: профілактика через гру; запобігання агресивної поведінки через творче самовираження (малювання, конструювання, заняття музикою та іншими видами творчої діяльності); заміна психоактивних речовин через спортивну діяльність – футбол, баскетбол, хортинг, що вимагають навичок співробітництва, відповідальної поведінки; запобігання вживання психоактивних речовин через участь у тренінгових заняттях з метою формування навичок конструктивної взаємодії.

Як приклад арт-терапії, яка проводиться зі школярами загальноосвітніх навчальних закладів ми пропонуємо: виставку за участю учнів і батьків фотосесії «Світ навколо нас»; проведення конкурсів малюнків «Щасливе майбутнє», «Моє життя без наркотиків»; графіті «Вчора, сьогодні, завтра»; проведення вечорів музики (слухання творів П. Чайковського, С. Рахманінова, Л. Бетховена, Й. Штрауса, Д. Шостаковича) [2].

За допомогою арт-терапії учні, які мали досвід вживання психоактивних речовин, отримали можливість: вирішити свій внутрішній конфлікт та інтегрувати власну особистість; знайти у творчій діяльності новий, позитивний сенс життя; відкоригувати свій стан, сприйняти його об'єктивно, перетворювати його, вдосконалювати; оформити засобами творчості почуття, думки, бажання, свій внутрішній світ; спрямувати руйнівну енергію у «мирне русло», зробити її гуманною, надавши конструктивної форми, відповідно до особистісного ідеалу; віднайти позитивний сенс життя.

Таким чином, відбувається перехід від деструктивного застосування творчого потенціалу молоді, яка вживає психоактивні речовини, до

позитивного життєтворення: вміти чути і слухати, пропонувати і приймати допомогу, толерантно реагувати на критичні зауваження, реалізується самоздійснення себе у соціумі як творчої особистості.

Отже, згідно з напрацюваннями дослідника О. Пилипенка, – серед дидактичних принципів, які обумовили соціально розвиваючий ефект, доцільно виділити такі:

Принцип толерантного прийняття і сприйняття – одна з умов налагодження взаємодії зі студентами, що передбачає заборону для викладача порівняльних оцінок та характеристик. Важливе лише обговорення динаміки позитивних змін.

Принцип опори на позитивне означає, що для школярів бажаною є оцінка позитивних змістів. Цей принцип закладає умови виявлення творчості.

Принцип опори на унікальність розглядає школярів як неповторну особистість, адже визнання унікальності підвищує самооцінку, забезпечує формування статусу «автономності» та «само ефективності».

Принцип безпечної творчості гарантує учасникам почуття безпеки. Згідно з А. Маслоу, ця потреба є основою для здійснення подальшого розвитку. Створення безпечного простору є інтегральною характеристикою місця, стилю взаємодії, конфіденційності [1].

Однією з ефективних інноваційних форм роботи у контексті проблеми є використання давніх українських національних культурних традицій, якою «хортинг» – національний вид спорту, що походить від назви острова Хортиця, який забезпечує комплексний вплив на фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток особистості, сприяє формуванню здорового способу життя, навичок відповідальної, просоціальної поведінки дітей та молоді, нівелює вплив на них негативних факторів соціального оточення, формує позитивне бачення життя. «Хортинг» – вид спорту, який походить від назви славетного у світі острова Хортиця, де була розташована і діяла Запорізька Січ, яка відігравала прогресивну роль в історії українського народу. Як відомо, ідея виникнення хортингу, як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов’язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з покоління в покоління [3].

Ефективність і результативність проведення спортивних заходів (спортивних патріотичних виховних свят «Громадянин і патріот України сьогодні», «Козацька слава», «Добре здоров’я – це радісне життя», «Ігри патріотів», «Козацька родина» на засадах хортингу для школярів забезпечує: створення умов для формування позитивних якостей особистості; забезпечення адекватної реабілітацію дітей, які вчинили протиправні дії або вживали психоактивні речовини; стимулювання дітей і молодь до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації,

сприяння навичкам відповідальності за власне життя і здоров'я; сприяння виробленню інтегративних міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів (педагогів, тренерів, психологів, медиків, соціологів, юристів, батьків) до роботи з дітьми та молоддю; сприяння залученню дітей та юнацтва до здорового способу життя через відродження українських бойових традицій, відверненню від шкідливих звичок, підвищенню ролі фізичної культури і спорту, а також патріотичному та духовному вихованню школярів у дусі добропорядності, справедливості патріотизму та любові до своєї Батьківщини [3].

Значна роль відводиться профілактичній діяльності з подолання агресії на насильства серед школярів. Робота будується на основі соціально-педагогічної діагностики, прогностичного передбачення можливих проблемних ситуацій, проведення таких форм і методів роботи: бесіди (індивідуальні і групові), вправи «Різна поведінка», «Країною здоров'я», рольових ігор «Зрозумій мене», «Моє майбутнє», «Моє життя без наркотиків»; консультації для батьків означеної тематики; проведення конкурсів малюнків «Щасливе майбутнє», «Світ навколо нас»; тренінгів для учителів «Шкідливі звички та їх наслідки», «Здоровий спосіб життя – відповідальна поведінка».

Важливо зазначити, що приймаючи участь у таких заходах школярі навчаються ефективним навичкам спілкування, критичному мисленню, прийняттю відповідальних рішень, відпрацюванню адекватної поведінки, вмінню прийняття рішень щодо правильного здорового вибору, уникнення невиправданого ризику, вирішення конфліктів, протидії тиску зовні, профілактиці шкідливих звичок, умінні правильно поводитися у різних життєвих ситуаціях, відповідально ставитися до власного здоров'я.

У практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів була впроваджена комплексна програма «Мій вибір – відповідальне ставлення до здоров'я». Авторська програма розроблена з урахуванням і дотриманням принципів етапності, планомірної доцільності, єдності, спільності, безперервності, обов'язковості і послідовності, диференціації та індивідуалізації. Реалізація програми здійснювалась поетапно й передбачала: побудову профілактико-корекційного процесу, який враховував запобігання повторенню психологічних проблем, соціальної ізоляції, дезадаптації; формування культури здоров'я в учнів з використанням інноваційних виховних технологій та організація їх життєдіяльності на позиціях мотивації до здорового способу життя; здійснення науково-методичного та інформаційного супроводу щодо впровадження даної комплексної програми, спрямованої на формування відповідального ставлення до здоров'я; розширення партнерської взаємодії педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів з іншими соціальними інституціями з питань профілактики вживання серед учнів психоактивних речовин, збереження та зміцнення здоров'я дітей [3].

Цікавою технологією є семінар-тренінг «Сучасні психолого-педагогічні технології з формування ціннісного ставлення до здоров'я школярів» (основна тематика – профілактика вживання психоактивних речовин серед учнів). Їх зміст передбачав: Семінар-тренінг № 1. «Ознайомлення із інноваційними соціально-психологічними технологіями: теоретичний аспект» (мета: ознайомлення педагогічних працівників, психологів із загальними основами роботи з інноваційними соціально-психологічними технологіями. Семінар-тренінг № 2. «Аромотерапія як оздоровча технологія». Семінар-тренінг № 3 «Вплив арт-терапії на здоров'я учнів». Семінар-тренінг № 4 «Кольоротерапія (хромотерапія) як засіб подолання стресових ситуацій». Семінар-тренінг № 5 «Основні аспекти використання впливу гештальттерапії на поведінку дитини». Семінар-тренінг № 6 «Ігрова терапія як засіб формування довіри і взаєморозуміння з вихованцями, які перебувають у кризових станах». Семінар-тренінг № 7 «Казкотерапія як засіб формування відповідального ставлення до здоров'я: створення терапевтичної казки». Семінар-тренінг № 8 «Піскова терапія: специфіка її проведення у центрах соціально-психологічної реабілітації».

У ході проведення тренінгів констатовано їх ефективність і результативність, а саме: позитивній динаміці у стосунках школярів з однолітками, учителями, батьками, сприяння позбавленню емоційної нестійкості, уникнення дитячих страхів, негативізму, демонстративності, конфліктності, проявів агресивності і запобігання саморуйнівної поведінки, дефіциту уваги, формування впевненості у собі, самоповаги, позбавлення негативних звичок, здатності до співчуття, відповідальності за своє здоров'я, позитивного сприйняття життя.

Цікавою формою роботи з формування просоціальної поведінки школярів є соціально-педагогічний театр «Наше життя сьогодні і завтра» – це форма роботи, яка створена на основі психодрами і рольової гри. В емоційно-насиченій формі акторської гри профілактична інформація сприймається з цікавістю і досягає мети. Участь у соціально-педагогічному театрі дозволяє школярам налагодити позитивний психологічний контакт у спілкуванні, самоствердитися, самовиразитися, бути толерантними. Метою СПТ є запобігання вживанню психоактивних речовин, появі стресових явищ, позитивна мотивація до здорового способу життя, рефлексивне відпрацювання особистісної проблематики і внутрішнього конфлікту. Таким чином, психодраматичні сценарії містять не лише профілактичний, а й терапевтичний, корекційний потенціал. Імпровізоване інсценування відібраного профілактичного матеріалу або життєвих ситуацій у вигляді певного сценарію допомагає відобразити і частково пережити відчуття людини, яка потрапила у складну життєву ситуацію або стоїть на краю «безодні».

Як дієва профілактика вживання психоактивних речовин серед учнів

початкових класів – це інноваційні ігрові заняття «Здорова дитина в українській родині». Метою занять є озброєння учнів об'єктивними, у відповідності з їх віком знаннями, а також формування здорових установок і навичок відповідальної, просоціальної поведінки, створення здорового середовища для життєдіяльності, зниження вірогідності прилучення учнів до вживання тютюну, алкоголю та інших психоактивних речовин.

Пропоновані інтерактивні заняття містять різні форми роботи з дітьми молодшого шкільного віку: парна та групова робота; ігри (дидактичні, рухливі, рольові, інтелектуальні тощо); театралізація; свято; спортивні змагання; екскурсії. Інтерактивні методи проведення занять дають можливість кожній дитині бути активним учасником процесу спілкування, вчитися висловлювати і відстоювати власну думку, з повагою ставитись до думок оточуючих, вміти обґрунтовано робити правильний вибір.

Таким чином, застосування інноваційного змісту, форм і методів у контексті формування просоціальної поведінки в умовах превентивного виховного середовища серед школярів дає можливість навчатися ефективним навичкам спілкування, критичному мисленню, прийняттю відповідальних рішень, відпрацюванню адекватної поведінки, вмінню прийняття рішень щодо правильного здорового вибору, уникнення невиправданого ризику, вирішення конфліктів, протидії тиску зовні, профілактиці вживання психоактивних речовин, умінні правильно поводитися у різних життєвих ситуаціях, відповідально ставитись до власного здоров'я, а головне – формуванню просоціальної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методика формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: посібник / В. І. Кириченко, О. О. Єжова, Г. М. Даниленко, Т. В. Тарасова. – Х.: «Друкарня Мадрид», 2014. – 134 с.
2. Система роботи школи з профілактики вживання учнями психоактивних речовин: стратегії, технології, перспективи : навч. – метод. посіб. / Топчій І. В., Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. – Черкаси: Чабаненко Ю., 2013. – 380 с.
3. Технології розбудови виховної системи загальноосвітнього навчального закладу : навч. – метод. посіб. / Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 220 с.
4. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч. – метод. посіб. / Єжова О. О., Кириченко В. І., Тарасова Т. В., Федорченко Т. Є., Оржеховська В. М. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 220 с.